

Когнітивні аспекти деструктивної конфліктності юнацтва

**О.А. Чала, старший викладач кафедри
загальної, вікової та педагогічної психології
Київського університету імені Бориса Грінченка**

Одним із найважливіших періодів соціалізації особистості можна вважати юнацький вік, виходячи з базових психологічних завдань цього періоду, а саме життєвого самовизначення та початку самореалізації. Суттєві суперечності, як зовнішнього, так і внутрішнього походження, що супроводжують ці процеси, можуть провокувати появу та закріплення деструктивної конфліктності. Для профілактики та корекції цієї негативної особистісної якості молодого людини необхідно враховувати основні аспекти її проявів. Реалізація цього завдання породжує потребу детального вивчення проблеми когнітивного компоненту деструктивної конфліктності. Зважаючи на відсутність наукових досліджень за вищезначеною тематикою, ця проблема і стала предметом нашого аналізу.

Отже, *метою статті* є з'ясування змісту, проявів та чинників формування когнітивного аспекту деструктивної конфліктності представників юнацького віку.

У форматі нашого дослідження базовим є трактування деструктивної конфліктності особистості як психологічного феномену, що має прояв у деструктивній поведінці в конфліктних ситуаціях, продукуванні конфліктів і конфліктогенів, наявності деструктуючих внутрішніх конфліктів [5, 622].

Як зазначає Т.М. Дзюба, психологічна готовність до взаємодії в умовах конфлікту передбачає три взаємопов'язані та взаємообумовлені компоненти: когнітивний, операційний та особистісний [1, 85]. Відповідно, нами виокремлено такі аспекти когнітивного аспекту деструктивної конфліктності особистості, як низький рівень конфліктологічної грамотності з неадекватним, спотвореним сприйманням і розумінням конфлікту, неспроможність до конструктивного аналізу об'єктивних та суб'єктивних конфліктогенів,

присутність помилок у визначенні й аналізі проблемної, суперечливої ситуації, висунення гіпотез деструктивного розв'язання конфлікту.

Аналізуючи глибинне підгрунтя когнітивного аспекту деструктивної конфліктності особистості, виокремлюємо такі психічні феномени як картина світу та когнітивний стереотип, що активно формуються саме в юнацькому віці. Під картиною світу в найзагальнішому вигляді розуміється впорядкована сукупність знань про дійсність, що сформувалася в суспільній, а також груповій, індивідуальній свідомості. Принциповим є розмежування двох картин світу – безпосередньої й опосередкованої [4, 212].

Безпосередня картина світу – це картина, що отримується в результаті прямого пізнання свідомістю людини навколишньої дійсності. Безпосередня картина світу, що виникає в національній свідомості, залежить від того способу, загального методу, яким вона була отримана. У цьому сенсі картина однієї і тієї ж дійсності, одного і того ж світу може відрізнятися – вона може бути раціональною і чуттєвою; діалектичною і метафізичною; матеріалістичною і ідеалістичною; теоретичною і емпіричною, науковою і «наївною», природничо-науковою і релігійною і т.п. Менталітет українського народу здавна передбачав опору на етичні критерії, такі як людяність, доброзичливість, духовність. Однак за умов технізації суспільної свідомості, картина світу, що нав'язується пересічному українцю, набуває виразного раціонального характеру, де домінантою є матеріальне збагачення, а стосунки між людьми із партнерських трансформуються у конкурентні. Відповідно, в процесі формування картини світу сучасних українських юнаків розгортається конфлікт між традиційними ментальними цінностями та нав'язуваними настановами.

Опосередкована картина світу – це результат фіксації когнітивного розуміння дійсності вторинними знаковими системами, які матеріалізують, екстеріоризують безпосередню когнітивну картину миру, що існує в свідомості. Такими є мовна і художня картини світу. Очевидним є факт, що сучасні засоби масової інформації пропагують доволі жорстокі, іноді відверто агресивні засоби

самореалізації, які засвоюються молодою людиною через перегляд телепередач, кінофільмів зарубіжного та вітчизняного виробництва, роботу в Інтернеті тощо. Таким чином, деструктивно спрямована опосередкована картина світу посилює руйнівний характер світобачення юнаків внаслідок впливу на їх безпосередню картину світу.

За думкою Г.А. Берулова, картина світу формується на основі уявлень суб'єкта про оточуючий світ, узагальнення соціокультурного досвіду. Уявлення – особистісно зумовлене початково незрефлексоване, інтегративне уявлення суб'єкта про оточуючий світ, що несе образи і особистісні смисли. Образ світу – орієнтувальна основа поведінки суб'єкта. Картина світу визначає ставлення суб'єкта до подій і явищ оточуючого світу [3, 62]. Вищезначений вчений поділяє картину світу на оптимістичний, деструктивний чи індіферентний різновиди. В контексті нашого дослідження надамо стисло характеристику цих різновидів. Оптимістична картина світу характеризується переважанням позитивного емоційного супроводу її носія, без проявів афективного перенапруження. Деструктивна картина виражається через негативне емоційне зафарбування світосприймання, що провокує загальний психологічний дисбаланс. Для її носія характерні недовіра до власних сил, до можливостей позитивних змін. Індіферентна картина світу супроводжується невизначеним чи переважно байдужим ставленням особистості до подій зовнішнього та внутрішнього світу. Нам вбачається найтісніший зв'язок між деструктивною картиною світу та конфліктністю як її наслідком, втім припускаємо ймовірність прямої кореляції між цією негативною рисою та індіферентною картиною світу.

На підґрунті картини світу функціонують когнітивні стереотипи – стійкі когнітивні схеми, пов'язані з настановами, наявними знаннями [3, 66]. Прискорення темпу життя, вузькість подачі інформації, тиск суспільних стереотипів змушують молоду людину використовувати спрощені, уніфіковані схеми мислення, які спираються на несвідоме та провокують розгортання

внутрішньоособистісних конфліктів, а ті, залишаючись нерозв'язаними, в свою чергу, породжують деструктивну конфліктність як особистісну якість.

Ємельянов С.М. [2, 90] описує п'ять типів конфліктних особистостей, а саме: демонстративний, ригідний, некерований, педантичний, «безконфліктний». Надамо коротку характеристику когнітивних аспектів деструктивної конфліктності зазначених типів особистості та її виявів у поведінці юнацтва.

Демонстративний тип характеризується надмірно егоцентричною картиною світу, тому завжди хоче бути в центрі уваги. Така молода людина любить добре виглядати в очах інших, однак її ставлення до людей головним чином визначається тим, як вони відносяться до неї. Юнак легко долає поверхові конфлікти, милуючись своїми стражданнями і стійкістю, добре пристосовується до різних ситуацій, при цьому виявляючи не раціональну поведінку, а ситуативну емоційність. Планування своєї діяльності такі особистості здійснюють епізодично і слабо впроваджують в життя. Кропіткої і систематичної роботи вони уникають. Демонстративний тип не уникає конфліктів, в ситуації конфліктної взаємодії почуваючи себе непогано, але практикує виключно стратегію конкуренції.

Ригідний тип конфліктної особистості підозрілий, володіє завищеною самооцінкою. Як і попередній, є носієм егоцентричної картини світу, тому постійно вимагає підтвердження особистої значимості. Ситуація ускладнюється ще й тому, що представники ригідного типу вже в юності мають дуже стійкі та спрощені когнітивні стереотипи, тому зазвичай не враховують ситуації, яка змінилася чи нових обставин, ведуть себе прямолінійно і не гнучко. Важко приймають точку зору оточуючих, не дуже рахуються із їхньою думкою, повага від оточуючих сприймається як належне, а неповага – як образа. Вони мало критичні до своїх вчинків, хворобливо образливі, підвищено чутливі стосовно дійсних і надуманих несправедливостей, що створює чимало прецедентів для конфліктів.

Некерований тип особистості імпульсивний і недостатньо контролює себе. Картина світу цієї молодої людини має дифузний характер, що зумовлює непередбачуваність її поведінки. Вона веде себе провокаційно і агресивно, часто не задумуючись під час суперечок про етичні норми спілкування. Це – несамокритична особистість, картина світу якої обмежує потребу і процес самопізнання, тому в багатьох своїх невдачах схильна обвинувачувати інших. Не може грамотно планувати свою діяльність чи планомірно втілювати заплановане в життя. Із попереднього досвіду зазвичай не робить ніяких конструктивних висновків.

Педантичний тип особистості має ригідну картину світу і себе, тому досить скрупульозно відноситься до своєї роботи. Висуває підвищені вимоги до себе і до інших, але робить це так, що оточуючим здається, ніби він надто прискіпливий і придирливий. Такій молодій людині властива підвищена тривожність, вона надзвичайно чутлива до деталей, схильна до зауважень, дорікань на адресу оточуючих. Інколи педантичний тип розриває стосунки з друзями чи знайомими лише через те, що йому здається, що його образили. Такі люди болісно переживають свої прорахунки, невдачі, розплачуючись за них хворобами (безсонням, головними болями), є стриманими в зовнішніх, особливо емоційних проявах.

«Безконфліктному» типу особистості властива суперечлива картина світобачення, тому він є нестійким у своїх оцінках і думках. Цьому юнакові легко нав'язати чужі думки, себе та оточуючих сприймає некритично, мотивація часто має суперечливий характер. Для означеного типу характерна деяка непослідовність в поведінці, орієнтація на ближню перспективу і миттєвий позитивний результат. Такі молоді люди суттєво залежать від думки оточуючих, прагнуть до компромісу, не володіють великою силою волі. Вони не задумуються над наслідками своїх вчинків і причинами проступків інших.

Отже, аналіз наукових джерел дозволив виокремити існування когнітивного аспекту деструктивної конфліктності, який підґрунтям для формування має глобальні соціальні проблеми та виявляється у деформованій

картині світу та себе, домінуванні примітивних і ригідних когнітивних стереотипів. Юнацький вік може стати полігоном для утвердження когнітивного аспекту через порушене формування безпосередньої картини світу та світогляду і, як наслідок, сприяти виявам деструктивної конфліктності у поведінці молодих людей.

Перспективами подальших досліджень автор вбачає підбір і апробацію діагностичних методик для емпіричного дослідження когнітивного аспекту деструктивної конфліктності сучасних юнаків.

Література:

1. Дзюба Т.М. Психологічна готовність керівника освіти до взаємодії в умовах конфлікту: зміст, структура, особливості / Т.М. Дзюба // Психологія праці і управління: Зб. наук. пр. V всеукраїнської науково-практичної конференції. – Ч. 2. – К.: ПК ДСЗУ, 2008. – С. 84-89.
2. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии / С.М. Емельянов. – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 368 с.
3. Роль стереотипов психической активности в развитии личности : [монография] / Под ред. Г.А. Берулова. – М.: Издательский центр «Гуманитарная наука», 2010. – 157 с.
4. Стернин И.А. Когнитивная лингвистика / И.А. Стернин, З.Д. Попова. – М.: АСТ; Восток-Запад, 2007. – 315 с.
5. Чала О.А. Внутрішньоособистісний конфлікт як чинник деструктивних форм поведінки юнаків / О. Чала // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія : зб. наук. пр. / Ін-т психології ім. Г. Костюка АПН України / за ред. С. Максименка. – К. : Главник, 2008. – Т. X, Ч. 8. – С. 621 – 626.